

Les barraques del delta de l'Ebre, un dels habitatges populars més antics i singulars de Catalunya¹

M. Carme Queralt
Museu del Montsià

Les barraques del delta de l'Ebre són un dels habitatges més antics i singulars de Catalunya. Es tracta, sens dubte, d'un dels elements arquitectònics més destacats del patrimoni popular de les Terres de l'Ebre i també d'una importantíssima herència cultural, única a Catalunya, que cal protegir i conservar, la qual ja s'ha començat a fer amb la creació l'any 2005 del Centre d'Interpretació de les barraques del Delta de l'Ebre a Sant Jaume d'Enveja. Les barraques estan documentades des de l'edat mitjana, tot i que sembla que van tindre la seua màxima expansió entre finals del segle XIX i els inicis del segle XX, coincidint amb la colonització arrossera del Delta. Avui són cases de pagès, centres d'informació, restaurants, sales d'exposició i segones residències.

The shacks of the Ebro Delta are some of the oldest and most unusual dwellings in Catalonia. They are undoubtedly one of the most distinctive architectural elements of the folk heritage of the Ebro region and an enormously important cultural inheritance, unique in Catalonia, which must be protected and conserved. This task has begun with the 2005 creation of the Centre d'Interpretació de les barraques del Delta de l'Ebre in Sant Jaume d'Enveja. The shacks are documented from the Middle Ages, although they seem to have seen their maximum expansion between the end of the 19th and beginning of the 20th century with the emergence of rice cultivation in the Delta. Today they are farmhouses, information centers, restaurants, exhibition halls, and second residences.

Les barraques del delta de l'Ebre són un dels habitatges més antics i singulars de Catalunya. Es tracta, sens dubte, d'un dels elements arquitectònics més destacats del patrimoni popular de les Terres de l'Ebre i també d'una importantíssima herència cultural, única a Catalunya, que cal protegir i conservar. Estan documentades des de l'edat mitjana, tot i que sembla que van tindre la seua màxima expansió entre finals del segle XIX i els inicis del segle XX, coincidint amb la colonització arrossera del Delta. Avui són cases de pagès, centres d'informació, restaurants, sales d'exposició i segones residències.

L'expressió "barraques del delta de l'Ebre" designa un ampli conjunt de construccions populars i tradicionals, que responen a una tipologia pròpia. Han sigut l'habitatge temporal o permanent de pescadors d'aigua dolça i d'aigua salada, caçadors, guardes, pagesos i jornalers dedicats al cultiu de l'arròs, pastors, peons, peons saliners, pràctics, soldats, torrers dels fars... Antigament, es destinaven a usos molt diversos: habitatges, tavernes, sopluis, magatzems, estables, corrals... Les barraques habitatges eren de caràcter gremial; aixecades pels grans propietaris per a hostatjar els seus treballadors o bé bastides a nivell familiar. S'agrupaven en poblats enmig de les grans finques, es trobaven molt disseminades o anaven conformant els nuclis urbans.

La seua estructura, molt senzilla, admet poques variants: planta rectangular, esquelet de fusta i coberta vegetal a doble vessant, la qual descansa sobre les parets verticals o bé directament a terra. Tot i així, les barraques de cada indret del món tenen alguna característica que les fa úniques; en el cas de la barraca del delta de l'Ebre, és la presència de pun-

1. Este article ha sigut redactat amb la variant dialectal del tortosí.

Barraques pageses inundades per la riuada del 1937. Cedida per Maria Aguiló. Fons del Museu del Montsià

tals amb els caps forcats, que són els que aguanten el pes de la coberta, i de solibert, una mena de cobertís que deixava oberta la part del davant d'algunes barraques familiars.²

L'antiguitat de les barraques del delta de l'Ebre

Com totes les construccions considerades *primitives* des del punt de vista arquitectònic, les barraques eren prou elementals, funcionals i guardaven un gran equilibri ambiental i paisatgístic amb el seu entorn natural, ja que es bastien amb matèries que proporcionava la mateixa natura del Delta: fusta, canya, fang i brossa.

Per tot això, entronquen amb una tradició mil·lenària i universal de construccions senzilles d'estructura, elaborades amb els vegetals i el fang propis de cada indret. Una tradició que es remunta al neolític i que s'ha conservat, arreu del món, fins als nostres dies. Al Parc de les reconstruccions, a l'Archoéodrome de Borgonya, trobem la reconstrucció d'un habitatge neolític del Danubi, d'uns 4.000 anys

d'antiguitat, amb unes característiques arquitectòniques molt similars a les barraques del delta de l'Ebre.

A més a més, les barraques del Delta estan emparentades de molt a prop amb altres construccions vegetals tradicionals de l'Estat espanyol: a Catalunya, amb les antigues barraques del delta del Llobregat, avui desaparegudes; i a la resta de l'Estat, amb les barraques de l'Horta i l'Albufera de València, les de l'Oriola, Múrcia i el Segura, i també amb les del Guadalquivir.³ També guarden parentiu amb altres barraques que podem trobar, encara avui, arreu d'Europa, entre elles les del Danubi hongarès i alemany, les del Po italià, les de la Camarga francesa, les de l'illa portuguesa de Madeira, o les siberianes.

Durant dècades autors i estudiosos, locals i foranis, han relacionat l'origen de les barraques del Delta amb les famílies d'origen valencià arribades per a desermar (és a dir, per rompre la terra erma i posar en cultiu el Delta) entre finals del segle XIX i mitjan segle XX; i també amb la influència de les grans colles de jornalers valencians

2. Sanchis Guarner, Max Thede i W. Giese ho van estudiar i publicar el 1933 i el 1951, respectivament.

3. QUERALT TOMAS, M. CARMEN. "Las barracas del Delta del Ebro. Un modelo de hábitat tradicional" a *Narria*, pàg. 57-58. Museo de Artes y Tradiciones Populares. Universidad Autónoma de Madrid, 1992

*Barraca segona residència,
actualment en construcció.
Cedida per David Monllau.
Fons del Museu del Montsià*

que acudien cada any per prendre part en les llavors duríssimes faenes del cultiu de l'arròs, principalment la plantada, la birbada i la sega.

Desconeixem des de quan es construïen barraques al delta de l'Ebre, i com eren exactament en èpoques reculades, però és evident que la seva antiguitat almenys medieval és inqüestionable. Només a tall d'exemple, podem esmentar alguns documents antics. Un de 1338 explica que a les salines dels Oliver (una important família de mercaders de Tortosa, productors i comerciants d'este producte tan important a l'edat mitjana) la presència humana, mentre durava la recollida de la sal, era nombrosíssima i els peons saliners residien temporalment en barraques permanents que disposaven de porxo i d'un gran rebost.⁴ El 1469, els documents també esmenten barraques destinades a hostatjar els treballadors de les salines de la ciutat de Tortosa; estes deuriem estar agrupades en petits nuclis comunals, i era la ciutat l'encarregada de construir-les, condicionar-les (és a dir, posar-hi mobles i altres elements) i refer-les, si es malmetien.⁵

Pel que fa a les barraques dels pescadors, segons es desprèn de documents, mapes i cartes marines dels segles XIII, XIV, XVIII, XIX i XX, les construïen els mateixos pescadors, pertanyents al Gremi de Pescadors de

Sant Pere, orientades cara a mar i popa a mestral, prop dels seus punts de pesca. En els darrers tres segles, estos emplaçaments van sofrir poques variacions, només degudes als canvis morfològics del Delta. El 1557 els *Stabliments dels Peixadors* fan referència a les barraques aixecades pels pescadors del Gremi de Pescadors de San Pere que feien les pesqueres a les basses del Delta, referint-se per exemple on poden o no construir-se.⁶

Les barraques dels pescadors

El tipus de barraques aixecades i utilitzades pels pescadors al delta de l'Ebre i la seua distribució geogràfica eren les pròpies d'una zona on la vegetació de ribera i de maresma (fusta, canya, senill, brossa) era i és abundant, i on la pesca s'exercia a la mar i també des de terra, tant al riu com a les basses. No eren gaire diferents de les que bastien els pagesos com a sopluis o magatzems. La coberta començava arran de terra, però per a fer l'esquelet solien reaprofitar els arbres de les embarcacions velles o desballestades i les fustes que la mar feia arribar a la costa; sinó, usaven fusta de pi i d'olivera que compraven als mestres d'aixa.

Eren construccions resistents, però solien ser habitatges temporals: una mateixa barraca la utilitzaven els pescadors durant la setmana, la quinze-

4. PITARCH LÓPEZ, JOSEP. Les salines del delta de l'Ebre a l'edat mitjana. Barcelona: Columna Tresmall, 1998

5. Arxiu Municipal de Tortosa, Salines-81; f. 4v ss.

6. FOGUET MARSAL, JOSÉ. Cofradías-Gremios especialmente fluviales de la ribera del Ebro. Madrid: Imprenta de Juan Pueyo, 1923.

na o el temps que durés la pesquera, i després l'abandonaven. Solien fer cinc o sis metres de llargària per tres o quatre d'amplària i eren planta rectangular, amb un únic espai interior. L'esquelet es podia armar en un sol dia i no tenien més obertura que la porta. La brossa que les cobria, junc marí (*Juncus maritimus*) o borró (*Amophila arenaria*), la collien als marges pròxims.

Davant la barraca els pescadors cuinaven, menjaven i passaven el dia, quan no pescaven. A l'interior, dormien i desaven les poques pertinences personals i els ormeigs comuns.

“La nostra barraca estava al Raconet de Fora, a la banda de llevant de les Salines Velles. En aquella època al Trabucador hi havia moltes tores i prou altes que t'impedien vore l'altre costat. La barraca era gran: hi dormíem vuit hòmens i cadascú tenia la seua caixa de roba de cada dia per a canviar-mos quan anàvem a pescar. [...] Minjàvem a fora de la barraca, si no feia mal temps. Per dormir teníem lliteres que ens féiem natros: quatre per banda i, si convenia, dos a popa. Dalt la porta hi havia un respirador cobert en tela metàl·lica per a on entrava la llum del dia. Les lliteres estaven aixecades dos pams de terra, tenien una malla grossa i damunt se posava la màrrega, de fulla de panolla de panís.”⁷

Estos ormeigs comuns eren arts, boligs, nanses de junc i d'espart, palangres, ralls, rossegalls, salabres, saltades, samers, tirs, *tirones* i *tresmalls*. Algunes d'estes arts, usades de finals del segle XIX fins mitjan segle XX, requerien el treball de la camarada, una colla d'entre setze i vint hòmens

que, acabat el treball, es retirava a la barraca, llevat dels dies de festa, quan els pescadors retornaven amb les seues famílies a l'Ampolla, Amposta, la Cava (avui Deltebre), Tortosa, Sant Carles de la Ràpita o Sant Jaume d'Enveja; altres són molt més antigues.⁸

El Poblament de les Barraques de la Gola

A les barraques dels pescadors no hi solien viure dones. Elles es quedaven a casa amb els fills o bé, en cas de tindre relació directa amb la pesca, acudien els dies acordats als punts de trobada per fer-se càrrec del peix pescat per la camarada, que generalment venien de forma ambulat: anguila, saboga, moixarra, déntol, *llissal*, llobarro, lluç, mabre...

Els pescadors que en el sorteig del Gremi de Pescadors de San Pere no havien aconseguit lloc en cap de les camarades de les basses del delta de l'Ebre podien fer la pesquera a la mar, al poblament de barraques que pescadors i pràctics tenien al marge esquerre del riu, allí on la forta riuada de 1937 va fer aparèixer una nova gola i la nova illa de Sant Antoni.

“Excepte les lliteres a on dormen, que són també del Grèmit, lo demás, tot lo de ús general, gerres, tines, olles, paelles, llumeners, poals, arts de pescar, teles metàl·liques, baliques, muletetes i pontons, cada camarada, al començar la campanya, ho compra en comú i al desarmar ho subasten. En comú comprén lo recapte, oli i combustibles. Les coses de ús particular, abrigalls, barjola, faca, culleira, catximba i trastes d'afaitar, se ho porta cada u, i és lo que constituïx lo que ells ne diuen pellet. Igualment, lo pa, vi, i llepolies, café,

7. Algunes apareixen ja esmentades en llibres i documents medievals, també el segle XVI: DESPUIG, CRISTÒFOL. Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa. Edició a cura d'Eulàlia Durán. Barcelona: Curial, 1981.

8. Memòria oral de Francesc Navarro, pescador de Sant Carles de la Ràpita, recollida per Lluís Millan Roca a “Francesc Navarro Santos ens parla de la pesca amb nanses i de la barraca de pescadors” Ràpita. Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita, Sant Carles de la Ràpita, març de 1993

xocolate, canya, tabaco i rom, etc., cadascú se ho compra per si. És molt freqüent vore com entre ells baraten lo que els sobra per lo que els falta.”⁹

Del “Poblat de les Barraques de la Gola” (les Goles de l’Ebre són la desembocadura del riu) tenim constància documental des del segle XIII. Era un important enclavament marítim i fluvial que els pescadors de Tortosa van habitar fins ben entrat el segle XX. El 1902 era encara habitat, però que havia començat a perdre la seva funció estratègica:

*“En la partida de Jesús i María hay una isla en el río Ebro, denominada den Graciá, de más de 5 kilómetros de extensión, con cuatro masías y algunas cabañas, y frente al faro de Buda hay un grupo de 29 cabañas y una casa, que en tiempo de mayor navegación estaban habitadas por patronos de barcos de Tortosa, teniendo su correspondiente alcalde pedáneo y estanco. En el día están ocupadas por algunos pescadores del Gremio de San Pedro”.*¹⁰

Al Poblat, les barraques eren permanents, és a dir, si es malmetien, es reparaven. Eren més grans que les que els mateixos pescadors aixecaven a les basses del Delta o a la mateixa costa. Les dels pescadors eren totalment cobertes de brossa, a diferència de les dels pràctics que ajudaven els llaüts, els vapors i tots els altres vaixells de cabotatge en les maniobres d’entrada i sortida de la desembocadura de l’Ebre, que tenien parets arrebosades.

El paper que van fer estes barraques, acollint naufragis en casos de salvament marítim, quan el volum econòmic de l’activitat pesquera i del comerç marítim i fluvial del port de Tortosa era encara considerable, va

ser importantíssim. Tant era així que la Sociedad Española de Salvamento de Náufragos, creada per llei estatal el 1887, hi tenia establida una estació de salvament.

Les grans barraques aïllades aixecades a les Goles de l’Ebre

A les Goles de l’Ebre també tenim notícia d’altres barraques aïllades, aixecades en funció de la navegació de cabotatge i, més antigament, de barraques projectades en funció de la defensa militar del Port dels Alfacs, dels atacs de corsaris i “enemics”. Així, al segle XVIII, els enginyers de Carles III que dissenyaven la ciutat de Sant Carles de la Ràpita, van projectar també, seguint les tècniques i utilitzant els materials tradicionals de la zona, la construcció de grans barraques destinades a la residència permanent dels soldats que havien de formar el Destacament de la Gola de l’Ebre, un dels encarregats de la defensa del port dels Alfacs.

El projecte d’estes grans barraques no es va arribar a executar mai, però es ben curiós notar com en un plànol-memòria del segle XVIII per a la construcció d’estes barraques d’ús militar apareixen indicats, en la secció i la planta de les construccions, els diferents elements de la construcció, amb els mateixos noms que s’han utilitzat a nivell popular al delta de l’Ebre, gairebé fins avui en dia; i com la il·lustració mostra ben bé una barraca.

Anguila, barraca, carena o puntals són alguns d’aquests termes recollits per l’enginyer Juan Saliquet Negrete, el novembre de 1779, en el *Plano, Perfil y Elevación de uno de los Barracones propuestos para colocar el Destacamento de la Gola capaz de contener 55 hombres*.¹¹

9. Memòria recollida el 1934 per Joan Moreira, músic i escriptor, a Del folklore tortosí: costums, ballets, pregàries, parèmies, jocs i cançons del camp i de la ciutat de Tortosa. Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosense, 1979 (2ª edició)

10. MIRALLES, FERNANDO. Guía del obispado de Tortosa. Tortosa, 1902

11. Arxivo General Militar de Madrid. Servicio Histórico Militar. Ejército de Tierra. Instituto de Historia y Cultura Militar. SH. T-18/8

*Barraques del delta
dels anys vint.
Fons de l'Arxiu
Històric Comarcal
de les Terres de l'Ebre*

Arribats al segle XIX, també podem esmentar com barraques aïllades aixecades a les Goles de l'Ebre, les construïdes en relació amb la construcció i el funcionament del far de Buda, edificat per a evitar les repetides desgràcies que es produïen entre els navegants pròxims a la desembocadura de l'Ebre tots els hiverns; i també les barraques relacionades amb els torrers del far.

Sabem que el 15 de juny de 1863 es van incendiar les que servien d'habitatge i magatzem als treballadors que s'encarregaven del muntatge, per al fabricant anglès Porter, de la impressionant torre de ferro que era el far. També tenim notícia que després de la seua encesa, l'1 de novembre del 1864, la casa dels tres torrers que atendien la llanterna era també una barraca coberta de juncs, situada a deu braçes al sud-est de la torre.

Es tracta del far metàl·lic de major altura dels construïts llavors al món (superava el segon, el de Florida, en set metres): una gran obra d'enginyeria moderna al costat d'unes construccions molt *primitives*. El far de

Buda era una torre cònica amb una alçada de 51,50 metres, rematada per una llanterna amb un llum d'oli d'oliva, a la qual s'accedia per una escala de cargol de 365 esglaons, que pujava per l'interior d'un tub que servia d'eix de la torre. Es va ensorrar pel Nadal de 1961.¹²

Les barraques dels pagesos

Al delta de l'Ebre, la barraca ha sigut l'habitatge més humil de tots. Des d'antic, la riquesa natural del Delta ha possibilitat, a més a més de la pesca, la caça, la pastura l'agricultura i també la recol·lecció: de marisc, de sal, de barrella (per a fer sabó, vidre i tint per als teixits de luxe anomenats indianes), de regalèssia (per a fer llepolies i productes farmacèutics), de sangoneres (per a ús medicinal)...

Al segle XVII es conreava blat i ordi. Abans de la construcció dels canals de rec (el Canal de la Dreta, inaugurat el 1860, i el de l'Esquerra, inaugurat el 1912), estos eren els únics cultius existents. Els canals van possibilitar la gran extensió de la colonització agrí-

12. MILLAN ROCA, LLUÍS. Naufragis a la Mar de l'Ebre. Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita, Sant Carles de la Ràpita, 1991

cola amb el cultiu de l'arròs: un procés llarg i costós, carregat de tota mena de dificultats legals, agrícoles, sanitàries...

“Vam patir molt... No perquè dormíem en barraques, no! Vam patir perquè allavons patia tothom. Natros ne teníem dos de barraques: una era pa dormir i au, i l'atra, que tenia la porta al mig, para cuinar i para estar de dia. I encabat, los animals los teníem en una atra barraca a part; per això hi havia barraques que no tenien fumeral. La majoria de persones tenien una barraca i au. La que no en tenia, de fumeral, sempre hi havia una fumera que esgarrifava. Ai, si me'n recordo! No es podia aguantar.”¹³

L'agrupament de barraques, habitades als lligallos per famílies de pastors o per pagesos, va anar formant els nuclis de població més antics del Delta. Al delta dret, el 1864, el cens de les antigues parròquies de Sant Jaume i de l'Enveja sumava 900 habitants. El 1902, poc després de la creació de la nova parròquia de Sant Jaume d'Enveja, només en este nucli, el cens era de 763 habitants i hi havia 96 edificis d'obra i 136 barraques .

“Maria Esteve Montia, dels Muntells, havia nascut el 21 d'octubre de 1883 a la veïna Sant Carles de la Ràpita. [...] Havia contret matrimoni el 1914 amb Salvador Saborit Fernández, un pastor de bous braus, arribat al Delta des de Xilxes, a Castelló. No va ser gens fàcil convèncer els pares... La professió del seu marit la va obligar a traslladar-se als Muntells, quan no era més que un reduït nombre de vivendes, sobretot barraques, alineades al camí paral·lel al Riet. [...] Mentre els Muntells no va dispo-

sar de servei religiós propi, cada any, per Setmana Santa, es traslladava amb els seus tres fills a peu (quinze quilòmetres) a la Ràpita, a casa els pares, per complir per Pasqua (confessar i combregar).”¹⁵

També van aparèixer, construïdes pels mateixos pagesos o per barraquers professionals, agrupaments de barraques a les grans finques d'arròs, on vivien famílies senceres que anaven desermant canyars, senillers i salobrars per cultivar arròs; i també una multitud de barraques disseminades, aixecades de forma aïllada, en finques pròpies o arrendades, enmig dels arrossars, a la vora dels camins o prop del riu, dels canals i de les sèquies.

Aïllades o no, tenien uns trets propis que les feia diferents de les barraques dels pescadors o de les barraques magatzem: la coberta amb dos aigüevessos descansava sobre parets verticals i no arribava mai fins a terra; les parets laterals podien o no cobrir-se de brossa, però les parets frontal i la posterior sempre s'arrebossaven amb fang mesclat amb palla i després s'emblanquinaven.¹⁶ A més a més, moltes barraques pageses tenien una de les característiques més pròpies de les barraques del delta de l'Ebre: el *solibert*, una mena de cobertís que hi havia al davant de moltes barraques, on es feia la vida, quan feia bon temps.

Característiques de les barraques pageses

Entre els pagesos del delta de l'Ebre, la barraca era l'habitatge dominant, fos o no permanent. Moltes famílies a l'estiu es dedicaven a l'arròs, de mitjan maig fins a finals d'octubre, i a l'hivern feinejaven a les finques de garriga plantades de garrofers

13. Josep Oliver, pagès. Memòria oral recollida per l'autora a Sant Jaume d'Enveja. Arxiu oral del Museu del Montsià, 2005

14. MIRALLES, FERNANDO. Op. cit.

15. AYET, VICENT. “María Esteve Montia, abuela centenaria”. Delta. La Veu del Poble. Ajuntament de Sant Jaume d'Enveja, Sant Jaume d'Enveja, 1983.

*Barraca magatzem,
pels anys cinquanta.
Fons del Museu del Montsià*

i d'oliveres situades a les poblacions interiors pròximes al Delta, de les quals procedien. Al Delta vivien sobretot de la terra i de la cria d'animals, però també, per pura subsistència, pescaven (anguiles, moixarres, sabogues, llobarros, tenques), caçaven (aus aquàtiques, granotes, talps o taus) i recol·lectaven (caragols, marisc, crustacis, bolets).

Les barraques pageses solien fer uns vuit metres de llargària per tres o quatre d'amplària. La planta era rectangular i la distribució interna, molt senzilla, tenia dos espais consecutius: la cuina i els dormitoris. Estos se trobaven en una dependència única, amb diferents llits, o dividida en petits espais sense porta; quan a la barraca no hi havia entresolat, feia també de rebost. Algunes de les barraques que servien de vivenda temporera tenien l'estable dins la pròpia barraca, per no haver de construir una altra barraca per a l'animal; entre el terra i la coberta es feia en alt, amb travessers de fus-

ta i canyís, un pis que delimitava l'estable a la part inferior i l'espai on dormir a la part superior; este espai era l'entresolat.

En les barraques més pobres o on no s'hi vivia tot l'any, la distribució interna també podia incloure la quadra i el corral. En una estança s'hi estaven els animals i dormien els nois, mentre que en una altra es trobava la llar i hi dormien els pares i les noies. El cavall o l'egua ocupava el millor lloc de la barraca, perquè eren difícilment substituïbles, en cas de pèrdua.

El sòl era sempre de terra aspriva, dura i sense mescla. Es cuinava a terra sobre el *foguerill* (un senzill trespeus), i el fum sortia lliurement a través de la coberta vegetal. L'única obertura era la porta, fos lateral o frontal, de fusta o bé de roba. En cas d'existir, només hi havia una finestra molt menuda, sense ventilació, que a penes deixava entrar la llum. El mobiliari i el parament de la llar eren sempre pobres: una taula, algunes cadires, llits

16. SALVADO ARRUFAT, JOAN. De la falç a la recol·lectora. Vida i cultiu tradicional al delta de l'Ebre. Amposta: Ajuntament d'Amposta, 1991

amb màrfegues o *matalaps*, caixes per a la roba, lleixes, culleres de fusta, plats, cassoles, tupins, un porró, diverses gerres (on emmagatzemar aigua i conservar carn) i ribells (per a fer sabó i fer la bugada).

A l'entorn de la barraca, generalment envoltada de flors, s'hi feia la vida a l'estiu. Hi solia haver un forn, un foguerill d'obra (el rameret) o de ferro, un rafal i un safareig de fusta. A vegades, també s'aixecaven altres barraques que eren magatzem (que podia fer de rebost), quadra o corral. A més a més, podia existir una comuna o una barraca cebera (on es tenien les cebes).

“A la dreta, en primer terme, quedava un espai que servia de cuina menjador [...]. Un envà, construït amb canyes revestides de fang, i emblanquinades després, partia la barraca pel mig en el sentit de l'amplada; en aquest envà s'obrien dos portes petites, una a cada costat, que donaven accés als dos compartiments que ocupaven tot el fons. Al de l'esquerra dormien ells en un llit de fustes; l'altre contenia el petit corral de l'ase, i quedava un racó on s'amuntegaven noves eines. Fora d'aquest compartiment, en tots els altres les parets havien estat allisades amb un fang més fi, i emblanquinades, i tota la barraca presentava un aspecte net i endreçat.”¹⁷

A la segona meitat del segle xx, les condicions de vida de la gent van millorar. Els nous mitjans de transport (motocicletes, cotxes, camions i furgonetes) van reduir les distàncies, i els nous materials de construcció (tovots, ciment, teules i uralita) van oferir a tothom la possibilitat de bastir construccions més resistents i dura-

dores. Tot això va propiciar l'abandonament progressiu de les barraques, o bé la seua substitució per cases, cases i magatzems. Alguns propietaris van reparar-les durant un temps amb els nous materials, substituint la brossa de la coberta per peces d'uralita, per exemple; però, en general, les barraques van anar desapareixent del paisatge deltaic.

Procés de construcció

Les eines i l'equip del mestre barraquer i dels seus ajudants eren molt simples. En la major part de les feines només usaven les pròpies mans i, per preparar el fang per a arrebossar, també els peus. Només un estri és exclusiu d'aquest ofici: l'agulla barraquera, amb la qual cosien els manolls de brossa de la coberta. L'equip es podia limitar a una agulla barraquera, un aixolet, blavet, calç, cordell d'espart, un pinzell d'emblanquinar i un poal de zenc. Els peus i les mans eren les eines que més usaven. L'orientació i la ubicació d'una barraca, les seues dimensions, la distribució interna, les característiques de la porta, la presència o no de solibert o d'una finestra, el nombre d'estances, etc., no obeïen a uns criteris fixos. Cada constructor (pastor, pescador, caçador o pagès), l'adaptava a la funcionalitat que necessitava.

Per a aixecar la barraca, primer es reunia la fusta, es collia la brossa i les canyes, s'elaborava el cordell d'espart i després es feia l'esquelet. Després s'anivellava i s'enduria el sòl. Les parets laterals es delimitaven clavant a terra els puntals (o *istantirons*), uns troncs verticals generalment de fusta d'olivera, als quals s'afegien tres puntals de major alçada i amb el cap forcat: un al centre (el carener) i els altres als extrems (els *pendelocs* o *pendalocs*),

17. Sebastià Juan Arbó, escriptor, ho recull així a la novel·la *Terres de l'Ebre*, el 1932

delimitant el frontal i la culastra, que podia ser arredonida.

Sobre el conjunt de puntals (l'estacada) es clavava amb claus de ferro l'estructura horitzontal: l'*anguilera* (o *anguileta*) i la carena, a la part més alta de la barraca. Per fi, es clavava l'estructura inclinada, les costelles de la coberta, sobresortint en direcció a terra, per a fer la visera. A vegades, la barraca es reforçava encara més relligant els puntals centrals i les costelles amb les *crevetes*.

Tot es recobria amb canyís, unes canyes sobreposades que es cosien entre elles i als diferents puntals amb l'agulla *canyissera*. Les primeres canyes es col·locaven arran de terra i les darreres en arribar a l'anguilera. Sobre les costelles, es cosien les canyes de dos en dos, de manera equidistant i deixant espais entremig.

La coberta vegetal es cosia a les canyes i les costelles amb l'agulla *barraquera* (que era de ferro, lleugerament arquejada i d'un metre de llarg), filera a filera, començant per la visera i fins arribar al carener. La brossa, generalment empall (palla d'arròs), junc fi (*Juncus sp.*), bova (*Thyppfa sp.*) o senill (*Phragmites sp.*), es cosia a manolls. Era l'operació més delicada, perquè la inclinació de les costelles i la bona superposició de les fileres garantia la impermeabilitat i la durabilitat de la barraca.

Per acabar, les parets s'arrebossaven, tapant clots i falles, amb fang pastat amb els peus i mesclat amb pallús (palla de blat) per a fer-lo més consistent. Un cop sec, s'emblanquinava amb calç amerada i blavet, una faena que es repetia cada dos o tres mesos. Igualment, amb canyís arrebossat, es delimitaven els espais interiors.

“Ma iaia, vivia dins el poble de llogatera, va pensar que mos podrí-

em fer un *possiento* allí dins a la terra nostra... i fan les barraques. Jo tenia nou anys, era l'any 23. Mon pare compra tot lo que el barraquer li va dir, allí dalt al lligallo del Ros que venia llenya, pos quan feien una esllemenada o una arrancada d'oliveres feia santirons d'olivera que duren tota la vida. A una barraca que tenia sis o set metres de llargada entren deu santirons. Són los muntants que aguanten les costelles per a fer lo vessant de la barraca. I el sinyor Ros baixava una carretada de santirons, també baixava llenya per a vendre a qui en volia, perquè aquí baix no hi havia res de tot això.”¹⁸

El nom de cada element de l'estructura de les barraques s'ha transmès només de forma oral, durant generacions. Això ha fet possible un bon nombre de variants locals (istan-tiró, santiró, per exemple).

Altres barraques

A més de les barraques destinades a l'habitatge dels pagesos o bé dels pastors i pescadors, tradicionalment, al delta de l'Ebre existien altres tipus de barraques directament relacionades, unes amb la vida domèstica i altres amb el món agrícola. Eren construccions que s'aixecaven seguint una de les dos tipologies bàsiques de la barraca que hem vist fins ara: la que porta l'esquelet de fusta de la barraca, o la brossa de la coberta, fins a terra, o bé la que situa la coberta de la barraca sobre parets verticals. Avui, d'estes barraques en queden molt pocs exemples, bé perquè, en perdre la seua funció utilitària es van deixar de construir, bé perquè, en ser construccions encara més rudimentàries que les altres, els materials orgànics que

18. Memòria oral de Joan Franch, pagès i pastor de Deltebre, recollida per Ramon Martí Comes a El Delta de l'Ebre. Barcelona: Edicions de Nou Art Thor, 1989

les componien no han superat el pas del temps.

Les podem classificar en tres grups principals: les barraques taverna i les grans barraques que aixoplugaven de nit els hòmens que feien de jornalers temporers; les barraques magatzem, les barraques soplug i les que servien per a desar el carro i les ferramentes; les barraques corral, les barraques estable, les barraques tocinars i les barraques conillar; les barraques cebera, les barraques comuna, etc.

Les barraques taverna i les grans barraques destinades als jornalers temporers eren de majors dimensions que les destinades a habitatge, però molt semblants d'estructura i distribució. A les barraques taverna se servia vi i els diumenges i festius begudes (aiguardent) i berenars.

“En acabar de sopar, els homes es reunien a la taverna instal·lada en una construcció mig caseta, mig barraca, on vivia un valencià amb tota la seva família. Arribaven bruts, amb les mateixes robes de treball; s'aplegaven al voltant de les quatre taules corcades situades a l'entrada i, asseguts, en sengles tamborets, i entre got i got de vi, anaven discutint i parlant del temps i de les terres, i envellint. Al fons de la taverna, en un racó separat per una cortina de sacs, [...] ajaguts en un llit de palla dormien els fills del matrimoni [...]. Feia alguns anys que havien arribat allí; s'acomodaren en aquella barraca abandonada, hi practicaren algunes reformes i hi instal·laren la taverna: quatre gots i dos ampelles d'aiguardent.”¹⁹

Les dels jornalers, entre finals del segle XIX i mitjan segle XX, de nit aixoplugaven els hòmens que acudien en

colles a les faenes de l'arròs, principalment la plantada, la birbada i la sega. Les barraques magatzem feien de rebost domèstic o bé d'espai on deixar estris i eines del camp o bé arts i ormeigs de pescar. Les barraques soplug i les que servien per a desar el carro i les ferramentes no tenien paret al davant i podien tindre unes dimensions molt reduïdes, si només servien als pagesos per a desar unes poques ferramentes o per a refugiar-se en cas de mal temps. Totes estes barraques eren completament cobertes de brossa. A les barraques corral, les barraques estable i les barraques conillar els pagesos criaven gallines, guatles, ànecs o oques, i solien disposar d'un espai tancat, on arribava aigua directament de l'arrossar. Les barraques estable es destinaven al bestiar (cavalls, vaques, ovelles, cabres o porcs) i solien tindre les parets revestides amb taulons de fusta, per tal d'evitar que els animals les malmetessen pels cops o que se les mengessen.

Les barraques del Delta, avui

De barraques autèntiques, és a dir, d'una certa antiguitat, construïdes dins els paràmetres del món tradicional i per a l'ús a què se les destinava tradicionalment, gairebé no en queden. Els seus propietaris les van conservar, si fa no fa, tal i com les havien aixecat els seus avantpassats o ells mateixos, fins que algunes, en passar a ser de titularitat pública, han sigut reconstruïdes i es conserven com a testimonis del passat. Actualment, però, al Delta trobem altres barraques aixecades també a la manera tradicional, però que han estat pensades i destinades a usos més contemporanis, és a dir, que han sigut construïdes direc-

19. Sebastià Juan Arbó, *Terres de l'Ebre*, 1932

Barraca aixopluc de pescadors, el 1933.

*Cedida per Maria Cornelles.
Fons del Museu del Montsià*

tament per a usos educatius, museístics, patrimonials, de lleure o, fins i tot, turístics.

Als anys 80, particulars i institucions de la zona, com ara el Camp d'Aprenentatge de l'Ebre (Sant Carles de la Ràpita), el Museu Comarcal del Montsià (Amposta) i el Parc Natural del Delta de l'Ebre (Deltebre), van procurar conservar i difondre els seus valors patrimonials, històrics i culturals. Les barraques tradicionals van esdevenir un dels símbols del Delta, un tret identitari reconegut per la població. A partir dels anys 90, es va recuperar la construcció de barraques, bastides amb els materials tradicionals, però actualitzades al seu interior, de la mà entusiasta d'alguns particulars d'Amposta, de Sant Jaume d'Enveja i de Deltebre, els quals han reviscolat l'antic ofici dels barraquers.²⁰

Entre les barraques aixecades amb finalitats educatives i patrimonials es troben la barraca del Museu del Montsià (Amposta, 1984), l'antiga barraca

del Camp d'Aprenentatge de l'Ebre (Sant Carles de la Ràpita, 1986-2002) i la barraca observatori de l'Ecomuseu del Parc Natural del Delta de l'Ebre (Deltebre, 1988). Entre les que són restaurant, agrobotiga, centres d'informació o sala d'exposicions, trobem la barraca del restaurant l'Estany (Amposta, 1993), la barraca del Moviment Escolta Guies Sant Jordi de Catalunya (el Poblenou del Delta, 2001) o la barraca centre d'informació i agrobotiga de l'àrea recreativa de la Casa de Fusta (Amposta, 2004).

També en trobem d'altres que són segones residències o cases de pagès, aixecades a finals dels anys noranta del segle xx, o fins i tot en l'actualitat, amb la intenció de recuperar, en l'àmbit familiar, un dels elements més característics de l'antiga forma de vida de la gent del Delta. Així, la barraca pròpia dels pagesos ha esdevingut un dels símbols més populars del Delta. Avui, apareixen reproduïdes en molts objectes i ocasions: carrosses de fes-

20. MONTESÓ GALLEGU, RAMON. Recuperació d'una barraca, habitatge dels avantpassats del delta de l'Ebre. Tortosa: Col·legi d'Aparelladors i A.T. de les Terres de l'Ebre, 2004

*Barraca del guarda de
la bassa de la Platjola,
pels anys setanta.
Cedida per José Martí.
Fons del Museu del Montsià*

tes majors, noms d'establiments, pins, plats i records turístics, samarretes, etc.

No cal dir que la construcció d'aquestes noves barraques s'adapta ara, en la mesura que ho permeten els materials de construcció i les característiques tècniques de la seua estructura, a les exigències de confort, higiene i benestar que actualment es demanen a qualsevol tipus d'habitatge. Això vol dir, per exemple, que disposen de cuina i de bany revestits de manises, de fumeral, de diferents finestres practicables, etc.

El Centre d'Interpretació de les barraques del delta de l'Ebre

Molt recentment, el juny del 2005, s'ha inaugurat a Sant Jaume d'Enveja, al cor del Delta, el Centre d'Interpretació de les barraques del Delta de l'Ebre. Este Centre és una iniciativa de l'Ajuntament de Sant Jaume d'Enveja, que l'ha fet amb la col·laboració del Museu Comarcal del Montsià i del Parc Natural del delta de l'Ebre. El Centre és una secció monogràfica del Museu Comarcal del Montsià.

L'exposició permanent permet fer un recorregut històric i cultural per esta arquitectura popular, mil·lenària

i singular, perfectament adaptada al medi deltaic. El seu principal objectiu és valorar, conservar i difondre un dels molts aspectes del patrimoni històric, etnològic i cultural del municipi, tot donant un nou relleu als aspectes identitaris de la població, especialment a aquells més directament relacionats amb la colonització humana del delta de l'Ebre.

En una perspectiva més general, el Centre també ha de dur a la valoració i la dinamització de la cultura popular i tradicional entre els propis veïns del municipi, entre la població de les Terres de l'Ebre i entre el públic visitant, sigui turístic, escolar, etc. Este públic forà, sens dubte, trobarà en el Centre d'Interpretació de les Barraques del Delta un punt on visitar i comprendre la història d'algunes de les formes de vida tradicionals més antigues del delta de l'Ebre.